

דף הרחבות לנושא – אוצר בית דין מתוך סדרת הלכות שמיטה יחידה מספר 19

❖ תשובת "במראה הבזק" המלאה

במראה הבזק חלק ו שאלה צט

שאלה: אני משרת כרב בטורונטו. לפני סיום ביקורי בארץ עברתי דרך חנות ה"דיוטי פריי" במל התעופה בן גוריון וקניתי שם כמה בקבוקים של יין "גמלא". כשהגעתי הביתה שמתי לב שהם מתוצרת שנת השביעית, ושווקו על ידי אוצר בית-דין. תהיתי מה דינם לעניין ביעור בערב פסח של השמינית, שהיה כבר שנתיים קודם. האם היין קדוש בקדושת שביעית? האם הוא נאסר כיוון שעבר זמן הביעור? כיצד עלי לנהוג ביין זה?

תשובה:

- א. פירות הקדושים בקדושת שביעית אסור להוציאם לחו"ל¹, וצריך לבערם לפני פסח של השנה השמינית². מובן שדין זה חל גם על מיצים ויין.
- ב. יינות רמת הגולן משווקים בהכשר הרב אברהם אויערבך אב"ד ורב העיר טבריה. בבירור שעשינו עמו התברר כי בשנת השמיטה האחרונה (תשס"א) כל היינות הופקו מענבים שהטיפול בהם נעשה בידי אוצר בית-דין (לא מענבים של נוכרים ולא על פי היתר המכירה).
- ג. כיוון שמדובר בכמות גדולה, סיכמו שליחי הרב אויערבך עם החנויות שהן פועלות כשליחים של בית-הדין, לכן אם היינות היו עדיין בחנויות בזמן הביעור לא נתחייב היין בביעור. לאחר זמן הביעור התיר הרב אויערבך את הייצוא לחו"ל, כיוון שלשיטת הר"ש משאנץ האיסור לייצא נובע מהחובה לבער בארץ, וממילא מה שאינו חייב בביעור מותר לייצא³.
- ד. יין זה, הקדוש בקדושת שביעית, יש להקפיד בו שלא ייפסד שלא לצורך, לכן:

1 משנה (שביעית פ"ו מ"ה): "אין מוציאין שמן שרפה ופירות שביעית מהארץ לחו"ל. א"ר שמעון, שמעתי בפירוש שמוציאין לסוריא ואין מוציאין לחוץ לארץ".
2 לפי מנהגנו, הביעור הנו הפקר בפני שלושה. לאחר ההפקר יכול המפקיר לזכות בפירות – רמב"ן (ויקרא כה, ז).
3 נחלקו הראשונים בטעם איסור הוצאתם של פירות שביעית לאחר הביעור. הר"ש משאנץ על מסכת שביעית כתב שאין מוציאין שמן שרפה (שמן תרומה טמאה, שדינו להישרף) מהארץ לחו"ל, כיוון שיש דין בקודשים שדינם להישרף (נותר או קודשים שנטמאו) ש"שריפתן במקומן" – במקום שדינם להיאכל; לכן גזרו גם בתרומה ששרפתה תהיה בארץ דווקא, וזה הטעם גם לפירות שביעית, שאין מוציאין אותם כדי שיתבערו בארץ ישראל.
על הסבר זה הקשה הר"ש משאנץ מהסוגיה (פסחים נב ע"ב): "תנו רבנן: פירות שיצאו מארץ ישראל לחוצה לארץ מתבערין בכל מקום שהן. רבי שמעון בן אלעזר אומר: יחזרו למקומן ויתבערו, משום שנאמר 'בארצך...' רב ספרא נפק מארץ ישראל לחוצה לארץ, הוה בהדיה גרבא דחמרא דשביעית. לוו בהדיה רב הונא בריה דרב איקא ורב כהנא. אמר להו: איכא דשמיע ליה מיניה דרבי אבהו הלכה כרבי שמעון בן אלעזר או לא? אמר ליה רב כהנא, הכי אמר רבי אבהו: הלכה כרבי שמעון בן אלעזר. אמר ליה רב הונא בריה דרב איקא הכי אמר רבי אבהו: אין הלכה כרבי שמעון בן אלעזר".
לכאורה, לדעת ר' שמעון בן אלעזר ביעור פירות שביעית חייב להיות בארץ ישראל, ואין הלכה כמותו. אם נאמר שהטעם שאין מוציאין פירות שביעית הוא משום שהביעור חייב להיות בארץ ישראל, עולה שהמשנה היא כרבי שמעון בן אלעזר, ומדוע לא נפסק כמותו? תירץ הר"ש משאנץ: "ושמא לכתחילה אפילו ר' מודה לר' שמעון בן אלעזר דאין מוציאין".
בניגוד לדעה זו כתבו הר"ש משאנץ והראב"ד (בפירושם ל"תורת כהנים", פרשת בהר א פרק א ה"ט): "אשר בארצך, מה שבארצך אוכלים, לא מה שהוציא עקילס לעבדיו לפונטוס. א"ר שמעון, שמעתי בפירוש שמוציאין לסוריא ואין מוציאין לחוצה לארץ". וכתבו בטעם הדבר: "ושמא הוי טעמא דאין מוציאין פירות שביעית לחו"ל שלא יתחלפו בפירות חו"ל ויהא נוהג בהם מנהג חולין".
"ערוך השלחן העתידי" (שמיטה ויובל ס"י כד סעי' כה) כתב: "פירות שביעית אין מוציאין אותן מא"י לחו"ל ואפילו לסוריא מפני קדושתן, ודע שזהו משנה ספ"ו, וכתבו המפרשים שהטעם משום שהביעור צריך להיות בא"י וכן משמע בפסחים (נב ע"ב), אבל א"י ה"ל להמשנה לבאר שהאיסור הוא רק בזמן הביעור, וגם מהרמב"ם שם שכתב פירות שביעית אין מוציאין מהארץ לחו"ל מבואר להדיא שעל כל השנה קאי, והטעם נ"ל שחששו שבח"ל לא ישמרו הדינים הנוהגים בפירות שביעית".
כלומר, על שיטת הר"ש משאנץ בפירוש המשנה הקשה "ערוך השלחן" שאם הטעם לגזרה הוא כדי שיתבערו הפירות בארץ ישראל צריך היה לגזור רק על זמן הביעור ולא קודם לכן, ומסתמית המשנה והרמב"ם משמע שגם קודם לזמן הביעור אסור להוציא פירות שביעית. מכאן העלה שעיקר הטעם הוא שמא לא ינהגו בהם קדושה, והוא כטעם הר"ש משאנץ והראב"ד ב"תורת כהנים".
לעצם קושיותו, ניתן לומר שאכן עיקר הטעם הוא הביעור, אולם אסרו גם קודם הביעור שמא לא יגמור לאכול את הפירות עד הביעור והם יתבערו בחו"ל, וממילא קודם הביעור אסור להוציא פירות שביעית, אולם ישנה נפקא מינה נוספת: לאחר הביעור, לשיטת הרמב"ם, אין מצב שישנם פירות שביעית לאחר הביעור, וממילא אין כל ראייה נגד הר"ש משאנץ.
אם כן בפשטות, לפי מנהגנו בביעור פירות שביעית כדעת הרמב"ן, שמפקירים את הפירות ואחר-כך ניתן לזכות בהם שוב, ישנה נפקא מינה בין הטעמים: לטעם הר"ש משאנץ בפירוש המשניות מותר להוציא פירות שביעית, מה שאין כן לטעם הר"ש משאנץ והראב"ד בפירושם ל"תורת כהנים".
הלכה כתב הרידב"ז (בהג"ה ל"פאת השלחן" פרק ה ה"י) שמוותר להוציא פירות שביעית לאחר הביעור, ראשית מפני שעיקר הטעם הוא כדי שיתבער בארץ ישראל, ושנית, גם לדעת הראב"ד, כל מה שאסור להוציא הוא שמא לא ינהגו בהם קדושת שביעית, אולם כיום אם לא יוציאו פירות לחו"ל הם יירקבו בארץ ישראל, לכן ודאי שעדיף להוציאם (בסוף הספר ישנו קונטרס ארוך המעריך על היתר זה, אולם למעשה המנהג כדעתו).

כאן ישנו טעם נוסף להיתר הוצאת הפירות הגדלים ברמת הגולן, שלדעת רבים מן הפוסקים נחשבת לעבר הירדן, שבו נחלקו הראשונים אם נוהגת שביעית, וגם אם נוהגת דעת הר"ש משאנץ שאין קדושה בפירות.

1. אסור להפסידו, כגון לשפכו או למלא מעל לגדותיה את כוס הקידוש⁴.
 2. אסור להשתמש בו לשימוש פחות חשוב משימושו הרגיל, כגון להוסיפו לתבשיל⁵.
- מאידך גיסא, הכלל הגדול הוא "עושה בהם כדרך שהוא עושה בשלוי"⁶.
- ה. נציין כי יש עניין מיוחד באכילת פירות הקדושים בקדושת שביעית⁷, ועוד יותר פירות המשווקים על ידי אוצר בית-דין, שבכך מחזקים את ידי החקלאים מיישבי ארץ ישראל המקפידים על שמירת הלכות התלויות בארץ, והם "גיבורי כח עושי דברו" האמיתיים⁸.
 - ו. נוסף ונזהיר בהזדמנות זו, כי בחנויות ה"דיוטי פריי" בשדה התעופה בן גוריון אין עורכים מכירת חמץ כללית, ויש לבדוק בכל קנייה, בעיקר בתקופה שלאחר הפסח, שאין במוצר חמץ שעבר עליו הפסח. במיוחד יש להיזהר מקניית ויסקי, שהנו חמץ גמור.

4 לפי זה אין לנהוג בו מנהג שפיכת היין בהבדלה ובדצ"ך עד"ש באח"ב, כפסק הראי"ה קוק (קונטרס אחרון ל"שבת הארץ") שהחמיר בזה. אולם בספר "אור לציון" (הלכות שביעית) כתב שגם זה נכלל ב"עושה בהם כדרך שהוא עושה בשלוי".

5 בישול יין: במשנה (תרומות פ"א משנה א) מצינו: "אין מבשלים יין של תרומה מפני שהוא ממעיטו. רבי יהודה מתיר מפני שהוא משביחו".

הרמב"ם (תרומות פרק יא הל' ד) פסק שאסור לבשל יין תרומה. אמנם הלכה זו אינה מופיעה בהלכות שביעית, אולם בפשטות אין סיבה לחלק, וניתן ללמוד מהלכות תרומות להלכות שביעית. כלשון הרמב"ם: (שמיטה ויובל פרק ה הל' ג): "ולא ישנה פירות מברייתו, כדרך שאינו משנה בתרומה ומע"ש".

בניגוד לכך כתבו התוספות (פסחים קט ע"ב ד"ה "ארבעה כוסות") "ארבעה כוסות – ירושלמי תמן תנינן אין מבשלים יין של תרומה מפני שהוא ממעיטו, ר' יהודה מתיר מפני שמשביחו. א"ר יוחנן, מיחלפא שיטתיה דרבי יהודה פי דקתני תורמין יין שאינו מבושל על המבושל אבל לא מן המבושל על שאינו מבושל, ולכך מחליף ותני אין מבשלין יין של תרומה מפני שממעטו דברי רבי יהודה, וחכמים מתירין מפני שמשביחו. ורבי אלעזר פליג עליה התם ולא מחליף, והלכה כרבי יוחנן וכתבנו, ואם כן יוצאין ארבע כוסות במבושל ומקדשין עליו ומברכין עליו בפה"ג". ואם כן לדעתם מותר לבשל יין תרומה ושביעית. ובספר "פאת השלחן" (פרק ה הל' ו) הביא את שתי הדעות, ולא הכריע בזה. הרידב"ז הכריע שיותר, ולדעתו גם הרמב"ם מודה, ולא נחלקו הרמב"ם והתוספות אלא בתרומה, בסברת ת"ק במשנה "מפני שהוא ממעיטו". מה הכוונה ב"ממעטו"? נחלקו בירושלמי אם הכוונה שאיכותו פוחתת או שהכמות פוחתת כיוון שחלק מתאדה: לטענת הרידב"ז, כיוון שלהלכה מקדשים על יין מבושל מוכח שהיין אינו נפגם בעקבות הבישול, ש"ממעטו" ובו בזמן משביחו. לכן בהלכות תרומה, שם ישנה מצווה בכל כזית של אכילת תרומה, יש להחמיר – שכיוון שממעטו יקימו בו פחות מצווה; אולם בשביעית, שאין מצווה באכילה (בוודאי לדעת הרמב"ם) לא אכפת לנו במה שממעטו כיוון שמשביחו. למעשה נוהגים שלא לבשל יין שביעית. הערת הרב הראשי לרמת גן הגר"י אריאל: נלע"ד שהמבשל יין של שביעית ע"מ שלא יפסל במגעו של נוכרי או מחלל שבת, מצילו מהפסד. אדרבה, אולי ראוי לעשות זאת ביין של שביעית.

6 כך למשל, בשיירי הכוס שרגילים בדרך-כלל לזרקם, כיוון שהוא מאוסים לשתייה, אין צורך גם בשביעית לשמור את שיירי היין, אולם אם נשארה כמות גדולה, שדרכו של אותו אדם לשמור אותה – אסור להפסיד יין זה. מותר לתת לילדים פירות שביעית כדרך שהוא עושה בשלוי, למרות שדרכם של ילדים להפסיד חלק מן האוכל הניתן להם.

אין ליצור מצב שבו הקפדה על דיני שביעית וקדושת פירותיה תביא להימנעות מאכילת פירות שביעית.

יש לציין כי פירות שביעית מיועדים לאכילת ישראל, לכן אין להאכיל פירות שביעית לגוי – הרמב"ם (שמיטה ויובל פרק ה הל' ג), וז"ל: "אין מאכילין אותן לא לעכו"ם ולא לשכיר".

7 בהשגות הרמב"ן (ספר המצוות לרמב"ם שכתת העשין עשה ג) כתב: "מצוה שלישית שאמרה תורה בפירות שביעית (ר"פ בהר) 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה' ודרשו 'לאכלה ולא לסחורה'. וזה דבר תורה הוא". מפשט לשונו נראה שישנה מצווה עשה באכילה. לדעת הרמב"ם, שלא מנה כמצווה את אכילת הפירות, ודאי שאין מצווה, אולם גם בדעת הרמב"ן כתב "חזון איש" שאין זו מצווה, אלא רק איסור עשה בהפסד הפירות.

8 תנחומא (ויקרא סי' א): "גיבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו, שהקדימו עשיה לשמיעה. רבי יצחק נפחא אומר: אלו שומרי שביעית. ולמה נקרא שמם גבורי כח? רואה ששדהו מופקרת ואילנותיו מופקרים והסייגים מפורצים ורואה פירותיו נאכלים, וכובש את יצרו ואינו מדבר".